

Geçmişte ve Günümüzde Nesturi Misyonerliği

Nestorian Missionary in the Past and Today

Doç.Dr. Kadir ALBAYRAK^a

^aDinler Tarihi ABD,
Çukurova Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, ADANA

Yazışma Adresi/Correspondence:
Doç.Dr. Kadir ALBAYRAK
Çukurova Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi,
Dinler Tarihi ABD, ADANA
kalbayrak@cu.edu.tr

ÖZET Nesturi Kilisesi, adını 428-431 yılları arasında İstanbul patrikliği yapmış olan Nestur'dan almaktadır. Nesturilik İsa'da birbirinden ayrı iki tabiat kabul eder ve Meryem sadece onun insanî doğasının anasıdır. Bu yüzden Meryem'e 'tanrı anası' veya 'tanrı taşıyıcısı' demek küfürdür. 431 yılındaki Efes Konsili'nde Nesturilik aforoz edildi ve heretik bir akım sayıldı. Fakat hareket ilk önceleri Suriye ve İran'da yayıldı. Bu anlamda Nesturiler Doğu'nun ilk misyoner öncüleri kabul edilir. Daha sonra Nesturi misyonerlik Asya, Hindistan ve Çin'de de kendisini gösterdi. 11 ve 12. yüzyıllarda Nesturi misyonerler Orta Asya'da, Türkler arasında çok aktif çalışmışlardır. Nesturiler, Osmanlı Devleti'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kalan dağlık kesimlerde yaşamışlardır. Batılı misyonerlerin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri Nesturilerin de içinde bulunduğu bütün doğu Hıristiyanlarına bir huzursuzluk getirmiştir. Günümüzde Türkiye'de birçok misyoner gruplar bulunmaktadır. Biz bu çalışmada sadece Nesturileri ele aldık. Gerçi doğrudan Nesturilere ait herhangi bir misyonerlik kuruluşu bulunmamakla birlikte, Nesturilerin doğrudan 'Nesturi' terimini kullanmadıklarını da biliyoruz. Bunun yerine Asurlu, Süryani, Keldani vb. terimleri tercih etmektedirler. Dolayısıyla günümüzde Türkiye'de bir Nesturi misyonerliğinden bahsetmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Nestur, nesturilik, nesturi misyonerliği.

ABSTRACT The Nestorian Church takes its name from Nestorius, Patriarch of Constantinople (428-31 C.E.). The Nestorian doctrine held that Christ had two distinct natures. Mary was the mother of his human nature only, and to call her 'Theotokos' or 'God Bearer' was blasphemy. In 431 the Council of Ephesus condemned Nestorianism, but the 'heresy' continued to spread in Syria and Persia. The Nestorians were the pioneer missionaries of the East. The Nestorian Church then developed missionary zeal in Asia, penetrating into India and China. In the eleventh and twelfth centuries the Nestorian missionaries were very active in Central Asia. The Nestorians lived in the mountainous districts of southeastern Anatolia during the Ottoman Empire. The appearance of west missionaries in the Ottoman Empire brought a catastrophe to the Eastern Church, including that of the Nestorians. There are many missionary groups in Turkey today, but we handle in this study only the Nestorians. Actually there is no any missionary foundation that belongs to Nestorians. But as we know that Nestorians Church members don't use the term 'Nestorian' directly. They prefer other terms like Assyrian, Syrian, Chaldean etc. This means that, there is a Nestorian missionary activity in Turkey today.

Key Words: Nestorius, nestorianism, nestorian missionary

Journal of Islamic Research 2007;20(2):164-171

Misyonerlik son yıllarda yine Türkiye'nin önemli gündem maddelerinin başında gelmeye başlamıştır. Devletin her kademesinde misyonerlik hakkında görüşler beyan edilmekte, akademik düzeyde sempozyum ve konferanslar düzenlenmekte, öte yandan tasvip edilmesi mümkün olmayan kışkırtıcı

hadiseler de meydana gelmektedir. Haddizatında Hıristiyan misyonerliği Hıristiyanlıkla birlikte ortaya çıkmış, her dönemde değişik strateji ve taktikler izlemiştir. Zaman zaman aynı dinin farklı misyoner grupları pastadan/parsadan daha fazla pay alabilmek için âdeta birbirlerini paylamışlardır. Ezcümle, günümüze de bir mesaj vermesi yönünden 1880 yılında Osmanlı topraklarında cereyan etmiş bir olayı nakletmek yerinde olacaktır. Merzifon'da bulunan Protestan misyoner Charles Tracy 1880 yılı başlarında Katolik Cizvitlerin Türkiye'ye gelişini haber aldığına şöyle diyordu: "Cizvitlerin Fransa'da, hatta İspanya'da rahat edemedikleri için Türkiye'ye akın ettiklerini duyuyoruz. Türkiye, böyle bir belayla nasıl başa çıkacak! İki yüz tanesinin İstanbul'a geldiğini öğrendim. Buralarda da boy göstermeye başlıyorlar, okullar açmaya çalışıyorlar".¹

Batı'nın Doğu'ya yaklaşımı ekseninde bir değerlendirme yapıldığında, misyonerlikle oryantlizmin etle tırnak gibi çok yakın ilişkide buldukları inkarı mümkün olmayan bir olgu olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Edward Said'in şu tespiti çok ilginç bir örnektir: "19. yüzyılda İngiltere, Hindistan ve başka yerlerdeki yöneticilerini elli beş yaşına basar basmaz emekli etmeyi siyaset edinince, oryantlizm hadisesine yeni bir incelik karıştı. Artık hiçbir Doğulu bir Batılıyı yaşlı ve bozuk halinde görmeyecek, hiçbir Batılı, baskı altındaki ırkın gözünde, 'dinç, akıllı ve cevval genç bir Raca' dışında bir intiba bırakmayacaktır".²

Türkiye'de hemen hemen birçok konuda olduğu gibi misyonerlikle ilgili olarak da bir bilgi kirlenmesinin varlığından söz edilebilir. Yukarıdaki alıntılar yapmamızın başlıca nedeni, günümüzde karşı karşıya bulunduğumuz misyonerlik konusunda nasıl bir tavır takınmamız gerektiği hususunda insanların dikkatini çekmektir. Daha doğrusu Hıristiyan misyonerliğinin kesintiye uğramaksızın yüzyıllardır zamana ve zemine göre en etkili yöntemlerle faaliyetlerine devam etmesinin sebep-i hikmetine vurgu yapmaktır. Nihayetinde bizim burada üzerinde durduğumuz Nesturilik-Misyonerlik ilişkisi de Oryantalist bakış açısının dışında değerlendirilemez düşüncesindeyiz.

HIRİSTİYANLIK VE DOĞUŞU

Hıristiyanlık Ortadoğu'da, Filistin bölgesinde doğmuş bir dindir. Kurucusu İsa zamanında bu din herhangi bir varlık gösterememiş olmasına karşın daha sonraki yüzyıllar içerisinde hem batıda hem de doğuda yayılmıştır. Hıristiyanlığa göre, İsa çarmıha gerildikten sonra mücizevî bir şekilde dirilir, havarilerinin arasında kırk gün daha

kalır ve nihayetinde göğe yükselerek tanrının sağ tarafına oturur. İşte bu kırk günlük süre içerisinde İsa havarilerine yeryüzüne dağılmalarını; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına milletleri vaftiz etmelerini emreder.³ Havariler ve aslında kendisi bir havari olmayan Aziz Pavlus değişik tartışmalardan sonra Hıristiyanlığı anlatmaya başlarlar. Bu tartışmalardan en önemlisi İsa'nın mesajının Yahudi olmayanlara, yani Gentile'ye anlatılıp anlatılmayacağı meselesi olmuştur. Pavlus dışındaki gerçek havarilerin çoğunluğu mesajın sadece Yahudilere yönelik olması gerektiği hususunu savunmuşlar fakat Pavlus ikna yeteneği ve hitabet gücüyle Hıristiyanlığın diğer milletlere de duyurulmasını kabul ettirmiştir. Bu yüzden Pavlus'a geleneksel olarak "yabancıların havarisi" unvanı da verilmiştir. Burada unutulmaması lazım gelen bir gerçek de, bu ilk dönem "Hıristiyanlarının" tamamının Yahudi olduklarıdır. Zaten "Hıristiyan" kelimesinin İsa'dan çok sonraları ilk defa Antakya'da kullanıldığı bilinmektedir.

Bu kapsamda başta havariler olmak üzere değişik Hıristiyan kişiler ve topluluklar İsa'nın mesajını anlatmaya koyulmuşlardır. Bu faaliyetler esnasında Antakya, Tarsus, Urfa, Nusaybin, Efes, İstanbul vb. yerleşim alanları önemli birer üs konumunda olmuşlardır. İlk Hıristiyanların daha sonraki yüzyıllarda ve bilhassa 19. yüzyılda görüldüğü üzere devlet desteğinden, siyasal güdülenmelerden ve emellerden âzade bir şekilde, dahası emperyalist düşüncelerden uzak bir anlayışla dinlerini zor şartlar altında yaydıkları bilinmektedir. Ancak onların da yaptıkları tamamen bir misyonerlik idi. Söz konusu faaliyetlerle paralel olarak Hıristiyanlar kendi aralarında başta İsa'nın doğası, teslis, oğulluk, kutsal ruh, İncillerin durumu, siyasal erke karşı takınılacak tavır vb. meseleleri yoğun bir şekilde tartışıyorlardı. Bu konularda çok sayıda farklı görüşler ortaya çıkmış ve bunlar birbirleri aleyhine çalışmaya, biri diğerini aforoz etmeye başlamışlardı. Bütün bunların sonucunda Hıristiyanlık genel olarak batı ve doğu Hıristiyanlığı şeklinde ikiye ayrılmıştır. Nihayetinde Bizans İmparatorluğu yayılmakta olan bu inancı keşfetmiş ve onu resmi inanç olarak benimsemiştir. Bu arada Hıristiyanlık da rahat bir hareket alanı bulabilmek için kabul edilmek karşılığında Bizans'a birçok tavizler vermek zorunda kalmıştır. Her iki tarafı da memnun eden bu alışverişten sonra hem Hıristiyanlığın hem de Bizans İmparatorluğu'nun kaderi değişmiştir.

NESTUR VE NESTURİLİK

Devlet desteğini arkasına alan resmi Hıristiyanlık doğal olarak kendisine muhalif düş(ün)enleri aforoz ederek

heretik ilan etmiştir. İşte bu aforoz edilen inançlardan birisi de günümüzde Nesturilik olarak bilinen, İstanbul Patriği iken bu görevinden azledilen Nestur'un (Nestorius) kurmuş olduğu doğu Hıristiyanlığının en önemli kollarından biri olan mezheptir. Yani Nesturi Kilisesi adını, İmparator II. Theodosius tarafından 428 yılında İstanbul Patrikliğine atanan Nestur'dan almaktadır. Nestur 382 yılında Roma İmparatorluğu'nun *Kommagene* eyaletinin, *Germanikeia* (Maras) kentinde doğmuş, öğrenimini Antakya İlahiyat Okulu'nda tamamladıktan sonra papaz ve vaiz olarak çalışmıştır. İyi bir vaiz olan ve hitabet gücüyle öne çıkan Nestur ayrıca sapkınlar karşıs verdigi ateşli mücadeleyle de Anadolu'nun çeşitli yörelerinde tanınmıştır.⁵

Nestur, İsa'da insani tabiat olmadığını söyleyenleri sapkınlar olarak niteliyordu. Ona göre İsa, hem tanrı hem de insan olmak üzere iki tabiatlıydı. Nestur'un Patrikliği'nin ilk yıllarında, Kilise Babaları arasındaki en önemli tartışmalar Meryem üzerinde yoğunlaşmıştı. İskenderiye Kilisesi, Meryem'in *Theotokos* (Tanrı anası) olduğunu savunuyordu. Bu fikir ilk defa İskenderiyeliler ve Kıptiler tarafından ortaya atılmıştı. Nestur ise, Antakya İlahiyat Okulu'nun görüşünü, yani Meryem'in tanrı anası değil, insan anası olduğunu, dolayısıyla İsa'nın insan olarak doğduktan sonra tanrı tabiatını kazandığını savunuyordu. Bu sebeple Nestur'un taraftarlarına *Diofizitçiler* (Çift Tabiatçılar) denmiştir. Tevhide yakın bu görüşleri nedeniyle Nestur İstanbul patrikliğinden azledilmiş ve sürgüne gönderilmiştir. Ancak onun düşüncelerini destekleyen Hıristiyanlar özellikle Bizans'ın doğu sınırlarında inançlarını yaymaya devam etmişlerdir. Bizans'ın düşmanı olan Sasani devleti Nesturilere bu misyonerlik faaliyetlerinde kol kanat germiştir.⁶

NESTURİLİKLE İLGİLİ KAVRAM KARGAŞASI

Mezopotamya bölgesi tarih boyunca birçok ırkın karışık olarak bir arada yaşadığı, bu ırkların sadece din, dil ve gelenekleriyle birbirinden ayrılabilirdiği bir coğrafya olmuştur. Aynı ırkın mensupları bazen değişik dinleri benimserken, tam tersine kimi zaman da bir din farklı ırklardan insanları bir potada eritmiştir⁷. Bu olgu Hıristiyanlık ortaya çıktığında da geçerliydi.

Az önce de vurguladığımız üzere Nesturilik Hıristiyanlığın 5. yüzyılında ortaya çıkmış dinsel/mezhepsel bir kavramdır. Herhangi bir etnik kökene veya yeknesak bir etnik birliğe karşılık gelen hiç bir yönü olmadığı açıktır. Ne var ki, Nesturilik konusunda yazıp çizenler sürekli olarak bu kavram çerçevesinde Arami, Asuri, Babil, Süryani, Keldani, Yakubi, Maroni, Melkit, Malabar,

Malankara, Kürt, Yahudi vb. dinsel ve etnik nitelendirmeleri de dile getirmektedirler. Daha da ilginç olanı, tartışmalar esnasında bu kavramlarla bir dinin mi, mezhebin mi veya etnik bir grubun mu kastedildiği anlaşılmeden gerçeğin buharlaşıp gitmesidir. Ne gariptir ki Nesturi kelimesi çevresinde oluşturulan bu kavram pazarında maalesef "Türk" kavramına hiç yer verilmemesi calib-i dikkattir. Halbuki Nesturilik'ten bahsedilecekse mutlaka Türk'ten, İranlı'dan, Çinli'den, Hintli'den ve Arap'tan da söz edilmesi az sonra değineceğimiz üzere tarihsel bir zorunluluktur. Burada bütün bu kavramların tahliline girecek değiliz. Ancak şu kadarını önemle hatırlatmak gerekir ki, Nesturilik, kimi şarklı kimi garpli birçok farklı ırktan oluşan bir inancın peşinden gidenleri gösterir, herhangi bir etnisiteye göndermede bulunmaz. Bu inanca mensup insanların bir kısmı elbette İsa'dan önceki Arami, Asuri, Keldani, Yahudi vb. kavimlerin torunları idi. Ne var ki yine Nesturi inancına mensup çok sayıda İranlı, Süryeli, Çinli, Türk, Hintli ve Arap Hıristiyanların varlığını inkar etmek, eğer tarihsel verilerin hakemliğini kabul edilecekse mümkün değildir. Şu halde 19. yüzyılda Batılılar tarafından, malum değişik nedenlerle ortaya atılan "Asur Kilisesi" şeklindeki bir isimlendirme, Nesturi Kilisesini sadece tek bir ırka indirgediği için bilimsel, dinsel ve tarihsel olmaktan öte siyasal bir projenin ürünüdür. Hele hele son yıllarda özellikle diasporada yaşayan (muhacir) Hıristiyanların yayınlarında görüldüğü gibi Nesturi Kilisesini Asur Kilisesine tebdil etmek, köken ve çıkış itibarıyla tamamen dinsel olan bir anlayışı sadece bir ırka hasretmek olur ki, bu ise mensup oldukları dine bir bühtan anlamına gelir.

Çünkü Orta Asya'da birkaç yüzyıl en yaygın din konumuna ulaşan Nesturiliği, Asur Kilisesi adı altında tek bir potada eritmeye kalkışmak tamamen dinsel olan bir kavramı ırk kökenine indirerek bir anlamda Yahudiliğin durumuna düşürmek olur. Öte yandan günümüzde Hindistan'da Hint kökenli binlerce Nesturi yaşamaktadır.⁸ Asur Kilisesi denirken bundan ırk kastedildiğine göre, bu durumda acaba Hindistan'daki Nesturileri hangi kategoriye koymak gerekir? Kanaatimiz odur ki, eğer Nesturiler tarihsel geçmişlerindeki o ihtişamlı günlerine dönmek istiyorlarsa, kendilerini bir ırka hasretme düşüncesinden kurtulmalıdırlar.

Hıristiyanlık, Batı'ya doğru ilerledikçe putperest etkiler altında kalırken, doğu istikametine doğru ilerleyişini temsil eden Nesturilik, birkaç yüzyıl Orta Asya'da ve çevresinde altın çağını yaşamıştır. Bu anlamda Nesturiler ilk teşkilatlı misyonerlerdi. Ancak Moğol istisaları neticesinde Orta Asya'dan tekrar Anadolu'ya;

günümüzdeki İran, Irak, Türkiye sınır üçgenindeki dağlık bölgeye sığınmışlardır. Anadolu'ya bu geri dönüş sürecinde elbette değişik din ve ırkların renklerini beraberinde getirmişlerdi. Ancak iltica ettikleri dağlık bölgede yüzyıllarca soyutlanmış bir hayat tarzı yaşamak durumunda kalan Nesturiler nev'i şahsına münhasır bir topluluk hüviyetine bürünmüşlerdir. Bu topluluğu tanımlamakta zorlanan Batılı misyonerler onları dağlı Kürtler, Asurlular, Doğu Süryaniler, Yahudilerin Kayıp Boyları şeklinde isimlendirmişlerdir.⁹ Bu isimlendirmeler konjonktürel olduğu için Nesturilerin Türkler'le ilişkisine Batılılarca asla temas edilmemiştir. Konjonktür ise Osmanlı'yı parçalayıp Nesturileri ve diğer azınlıkları müstakil devletçiklere ayırmayı gerektiriyordu. Böyle bir ortamda elbette Nesturiler'le Türkler arasında bir akrabalığın, en azından kültürel ve tarihsel bir temasın varlığından söz etmemek akla ve politikaya uygundu.

Dini inançları dikkate alınarak Keldani, Nesturi, Süryani veya Yakubi denildiğinde; doğu Hıristiyanlığı içerisinde ayrı ayrı mezhepler akla gelir. Aralarındaki Kristolojik (Hz. İsa'nın tabiatı ile ilgili tartışmalar) ve Mariyolojik (Hz. Meryem'in tabiatı ile ilgili tartışmalar) farklılıklara rağmen, I. Dünya Savaşı'ndan sonra hepsinin de, Batılılar tarafından; "Asurlular" veya "Asur Kilisesi" diye adlandırılmaya başlandığını görüyoruz. Böyle bir isimlendirmeden amaçlanan şey, doğu Hıristiyanlığı içerisindeki dini ayrılıkları ikinci plana iterek, ırkı temellere dayalı bir grup kimliği oluşturmaktır. Bununla birlikte, Hıristiyan aydınların bir kesimi tarafından vurgulanan Asurlu kavramı, Türkiye'deki Hıristiyanlarca ve Müslüman komşularınca hemen hemen hiç bilinmemektedir. Esasen Nesturi kavramı için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Müntesiplerince Nesturi kelimesinin geçmişte ve günümüzde beğenilmemesinin sebebi, 431 yılındaki Efes Konsili'nde genel kiliseden aforoz edilmiş olan Nestur'un kötü ününün bir mirasçısı olarak görülme istemeyişleridir.¹⁰ Ayrıca Hıristiyanlıkta vahdet fikrini takip eden Nesturilik, diğer mezheplerin çoğu teslisin etkisi altında kalmışlardır.¹¹ Bizim kanaatimize göre bunun Nesturiliğin geçmişte ve günümüzde fazlaca telaffuz edilmemesinde büyük etkisi olmuştur.

İLK DÖNEM NESTURİ MİSYONERLİĞİ

Nesturilerin günümüze kadar tam olarak yazılmamış ve muhtemelen de hiç yazılamayacak ilginç bir tarihleri vardır. Geçmişte soyutlanmış bir bölgede yaşamaları, diğer Hıristiyan doktrinlerinden farklı özellikleri, ikonlara ayinlerinde ve kiliselerinde yer vermemeleri, ilk günah düşüncesini ve a'raf inancını reddetmeleri, Ka-

tolik, Ortodoks ve Ermeni kiliselerinin birçok inançlarını kabul etmemeleri, çok önemli bir misyoner karakterde olmaları onların önemle etüt edilmesi gereken yönleridir. Bu ve benzeri özelliklerinden dolayı kimi araştırmacılar onlar için "Asya'nın/Doğu'nun Protestanları" adını vermişlerdir. O kadar ki bu gizemli özelliklerinden dolayı A. Grant onların Yahudilerin kayıp on kabilesinden biri, yani Yahudi kökenli olduklarını ileri sürmüştür. O, bu olası Yahudi kökenlerinden dolayı onların çok erken dönemde Hıristiyan olduklarını ileri sürmüştür.¹²

Anlaşıldığı üzere Nesturiliğin en önemli özelliklerinden birisi onun misyonerlik karakterine sahip olmasıdır. O bu özelliğinden dolayı 3. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar İran'a, Suriye'ye, Arap Yarımadası'na, Orta Asya'dan Çin'e, Hindistan'a kadar geniş bir alana yayılmış, Tatarlar/Moğollar arasında önemli bir etki yaratmıştır.¹³ Nesturi misyonerliği Bizans'ın egemenlik alanında hareket serbestisi bulamadığından dolayı doğuya doğru itişar etmiştir. Elbette Nesturileri doğuya iten faktör Bizans Hıristiyanlığının onlara uyguladığı misyonerlik ve dışlama olmuştur.

Nesturilik ve Misyonerlik arasındaki ilişkiyi bir kaç açıdan değerlendirme zorunluluğu bulunmaktadır.

a. Tarihsel olarak Nesturilerin maruz kaldıkları misyonerlik,

b. Nesturilerin bizzat deruhte ettikleri misyonerlik.

Bu tasnifin de kendi içerisinde bazı boyutları ortaya çıkmaktadır. Öncelikle Nesturilerin maruz kaldıkları misyonerlik faaliyetlerinin kendi dindaşlarından, yani Batı Hıristiyanlığından geldiğini tespit etmeliyiz. Bunu da Bizans döneminde ve sonrasında olmak üzere ikiye ayırmamız icap eder. İstanbul'un Türkler tarafından fethedildikten sonra genelde Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyan teb'a ve özelde de Nesturiler farklı Katolik misyoner teşkilatların taarruzuna maruz kalmışlardır. Bunlar genellikle Fransiskan, Cizvit ve Dominikan misyonerleri idi. Bu faaliyetlerin sonucunda Nesturilerin bir kısmı ana gövdeden ayrılarak Roma'ya bağlanmışlar ve bunlara Keldaniler adı verilmiştir. Bu ırk bilincinin öne çıkarılarak Batılılarca/Katoliklerce Nesturilerin parçalandığı ilk adımdı. Daha sonra 19. yüzyılda yine Batılılar/Protestanlar Nesturileri Asurlular şeklinde tesmiye ederek ikinci ayrılıkçı tohumu da atmış oldular. Uzun yıllar alan bu misyonerlik faaliyetlerine bideyette Nesturiler sıcak bakmamışlar; kimi zaman ihtilaflar ve düşmanlıklar da ortaya çıkmıştır. Nitekim bir Nesturi patriği bu misyonerleri "kurtlara" benzetmiştir.¹⁴

16. yüzyılda Protestanlık ortaya çıkıp, İngiltere ve Amerika'nın siyasal ve emperyal amaçlarının aracı olmaya başladıktan sonra Nesturilerin karşı karşıya kaldıkları misyonerlik dalgası gerçek anlamda onları bir yok oluşa doğru sürüklemiştir.¹⁵ Batılıların zaman zaman misyonerlik kampanyaları icra ettikleri bilinmektedir. Bu kampanyaların ilginç amaçları görülür. Örneğin Batılı Kiliselerin misyon faaliyetlerinin, esas olarak doğu Hıristiyanlığına yoğunlaştığını, böylece Batılı devletlerin doğu Hıristiyanları arasında müttefikler kazanarak doğuda nüfuz alanları yaratmaya çalıştıklarını gözden çıkarmamak gerekir. Diğer yandan bu misyonerlik faaliyetlerinin sadece siyasal bir proje değil, Batı'nın gözünde hümanist amaçlar taşıdığı da ifade edilmektedir. Bu bir anlamda Batı'nın doğuyu aydınlatma çabasının bir ürünüydü. Ayrıca bu çabalar, misyonerler bakımından, batı kiliselerinin "sapkın" ve "cahil" saydığı doğu Hıristiyanlığına "doğru Hıristiyanlığı" öğretme ve onları buna kazanmanın da bir aracı idi.¹⁶

Nesturilerce uygulanan misyonerliğe gelince; bu ilk dönemlerde sadece Hıristiyan olmayanlara yönelik olmuştur. İran, Orta Asya, Çin ve Hindistan'ı kapsayan Nesturi misyonerlik faaliyetleri buna örnektir. 19. yüzyılda ise Batılı Protestan misyonerlerce Protestanlığa kazandırılmış olan Nesturilerin kendi mezhepdaşlarına yönelttikleri misyonerliği de bu kapsamda değerlendirmek yerinde olur.

Bilindiği gibi Nesturilik, 431 yılında Efes Konsili'nde mahkum edilmesinden ve Akdeniz ülkelerinde uğradığı zulümden sonra Nesturi inanç mensupları Sasani İran'ına sığındı ve misyonerlik çalışmalarını doğuya yöneltti. Nesturiliğin Orta Asya'ya hangi tarihte girdiğini tam olarak bilmiyoruz; ama 635 yılında Çin'e varmış olduğu kaynaklarda zikredilir. Burada pek başarılı olamadı ve varlığını uzun süre koruyamadı. Buna karşılık Tarım Bölgesi'ne sağlam bir biçimde yerleşti ve burayı, büyük göçebe toplulukları yönünde havarilik merkezi yaptı. Bunlar karşısında Moğolistan'da kazandığı başarıları biliyoruz. Müslüman kaynaklar 10. yüzyılda Sin-kiang'da Hıristiyan toplulukların bulunduğunu belirtir ve Alman misyonerleri de Turfan'da çok sayıda Nesturi metin elde etmiştir ki bu metinler Pelliot'un Bezeklik'te bulunduğu metinlere uygun düşmektedir.¹⁷

Nesturiler misyonerlik alanında son derece modern bir yaklaşım içindeydiler. Nerede yeni bir piskoposluk kursalar, projede kütüphanesi olan bir okul ve tıp hizmeti verecek bir hastane de yer alıyordu. Nesturiler teknik yetenekleri, bilgileri ve tıp alanındaki becerileriyle hemen dikkat çekiyorlardı. Modern misyonerler gibi onlar

da doğu halkları arasında dinsel çalışmayı eğitim ve sağlık hizmetleriyle birleştirmişlerdi.¹⁸ Nesturiliği yaymak amacı ile Orta Asya'da birçok misyonerin görev aldığını da biliyoruz. Bunlardan bazılarının isimlerini kaynaklar bize bildirmektedir. Örneğin Ibas, barsumas, A-Lo-pen, I. Mar Aba (517-552) Timotheé (718-820), III. Mar Yabala-ha (1245-1317) ve Rabban Çaumta Nesturi misyonerlerin önde gelenlerinden idi.¹⁹

Nesturilik 11. yüzyılda Uygurlar arasında Orta Asya'da altın çağını yaşıyordu. Doğal olarak Nesturilik kendisinden önceki Maniheizm ve Budizm'den bazı görüşler almış ve onlardan etkilenmiştir. Nesturi misyonerler daha çok tacir Türkler arasında etkili oluyordu. Çünkü Budizm "mükemmellik yoluna ayak basanlara" altın, gümüş ve kadınlara dokunmayı yasaklıyordu. Bu sebepten, ekonomi hayatına aktif şekilde katılan dindar insanlar, yaşamaya ve çalışmaya engel olmayan bir dinî inanış aramak zorundaydılar.²⁰ Eğitimleri manastırlarda yapılan Nesturi misyonerler buralarda yaklaşık üç yıl gerekli eğitimi aldıktan sonra sahaya inerlerdi. 11. yüzyılda yaşamış olan Biruni de Suriye ve Horasan nüfusunun çoğunun Nesturilerden oluştuğunu yazmıştır. Nesturi misyonerler Karay Türkleri arasında da faaliyet göstermişlerdir.²¹

Ünlü seyyah Marco Polo da Seyehatnamesi'nde Çin'in bazı şehirlerinde Türk Nesturilerden bahseder ve Saracenlere rastladığını zikreder. Cachanfu kentinde Nesturi Hıristiyan olan bir kısım Türk'ün dışında halkın tamamının putperest olduğunu söyler. Knjanfu şehrinde ise yine halkın putperest olduğunu ancak burada Nesturi Türklerden ve Saracenlerin de bulunduğunu ifade etmektedir.²²

Mélikoff'a göre, dinsel görüş açısından, Maveraünnehir gibi Türkistan da, inançların üst üste yığıldığı bölgeler içinde idi. Zerdüştlük, Maniheizm, Budizm ve Nesturilik buralarda gelişmişti ve bu inanışlar öncelikle kentlerde yayılmaktaydı. Öyle ki, Hulagu Han'ın karısı da dahil olmak üzere Moğollar'ın çoğu Nesturi inanışına geçmişti. Hatta Türk Nesturiliğinde Budacı etkilerle oluşmuş bir yeniden bedenleşme düşüncesi vardır.²³ Turfan bölgesi metinleri, Yedisu bölgesinde bulunan ve Süryani alfabesi ile yazılmış Türkçe Nesturi mezar taşları kitabeleri ve Orta Asya Hıristiyan kabileleriyle ilgili tarihi belgeler bulunmakta ve bu eserlerde İsa ve Meryem Hun tipinde temsil edilmiştir.²⁴ Gayretli misyonerleri sayesinde Nesturilik Orta Asya'da yayılmış, çeşitli bölgelerde teşkilatlanarak Maveraünnehir'e İslamiyet'in girmesinden sonra bile varlığını devam ettirmiştir. Orta Asya'da yerleşik kiliseler yanında çadır kiliseler de kuran

Nesturiler, 530 yılına doğru Herat ve Semerkant'ta metropolitlikler oluşturmuşlardır. 12. yüzyılda ise Büyük Bozkır'da göçebelerin yarından çoğu Nesturi Hıristiyanlığı kabul etmiş, ancak Baykal ötesi ve doğu Moğolistan'daki Moğollar kendi bağımsız dinlerinde kalmışlardır.²⁵

Daha sonra Timur'un Hıristiyanların çoğunlukta oldukları bölgeleri fethi, söz konusu bölgelerdeki Nesturi varlığını ciddi biçimde etkiledi ve neticede Nesturiler eski güçlerini kaybederek bu defa da Anadolu'ya doğru tekrar bir göçe başladılar. Uluğ Bey zamanında yani 15. yüzyılda artık Nesturilerin Orta Asya ve özellikle de Semerkant'ta varlıkları son bulmuştur.²⁶ Zaten Hıristiyanlığın tevhit ilkesini kendilerine prensip edinmiş olan Nesturiler, İslam dininin zuhuru ve kısa zamanda doğuya ve Batı'ya yayılmasıyla etkinliklerini yitirmişler, bir kısmı Müslümanlaşmış, bir kısmı da Moğol istilaları nedeniyle dağılmış ve Türkiye, İran ve Irak'taki dağlık bölgelere sığınmışlardır.

19. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı Devleti içerisinde ciddi bir sorunla karşılaşmadan yaşayan Nesturiler, diğer azınlıklar gibi bu yüzyılla birlikte Batılı misyoner grupların faaliyetleriyle maruz kalmışlardır. Osmanlı'nın hassas durumundan istifade etme yolunu en iyi şekilde kullanan Amerikan, İngiliz, Fransız, Rus ve zaman zaman da Alman misyonerler dini görünümü, lakin siyasi içerikli ve kendi devletlerinden destek gören çalışmaları sonucunda Nesturilerin aklını çelmeyi başarmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde Nesturiler genellikle dağlık bölgelerde yaşadıkları için zamanla merkezden soyutlanmışlar, bunun sonucunda ise yoksul ve yoksun duruma düşmüşlerdir. O dönemdeki misyonerlerin ifadelerine göre Nesturiler, bir çift öküz karşılığında mezheplerini değiştirirlerdi.²⁷ Osmanlı Devleti'nde yaşayan Nesturiler o vadakiler ve dağdakiler olmak üzere iki kısma ayrılmış, bunlar zaman zaman kendi aralarında, kimi zaman da Osmanlı Devleti ile anlaşmazlıklara düşmüşlerdir. Ancak bu anlaşmazlıklar hiçbir zaman kanlı kalkışmalara varmamıştır. Mamafih 1800'lü yılların başlarından itibaren Batılı Protestan misyonerler Nesturi inancına sahip bu insanları bir ırk temelinde birleştirerek kendi emellerine alet etmeye niyet etmişler ve bu gizli emeller yüzyılın sonlarına doğru zehirli sonuçlarını vermeye başlamıştır. Kısaca Doğu'nun ilk tevhitçi Nesturi misyonerleri bu sefer Batılı teslisçi Protestan misyonerlerin pençelerine düşmüşler ve kendi huzurlarını, topraklarını ve tarihlerini hayallere kurban etmişlerdir. Böylece Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde hatırı sayılır bir sayıya ulaşan Nesturiler daha sonraki dönemlerde değişik nedenlerle sayısal, dinsel ve kültürel etkinliklerini yitirmişlerdir.

SON DÖNEM NESTURİ MİSYONERLİĞİ

Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nde kendilerini Nesturi olarak isimlendiren bir topluluk olmadığı gibi, Nesturilerce ifa edilen bir misyonerlikten de bahsedilemez. Bu arada yine bizim tespitlerimize göre Türkiye'de Nesturilere ait herhangi bir kilise, vakıf, dernek, dergi veya gazete de bulunmamaktadır. Ancak Türkiye dışında yaşayan ve kendilerini Asurlu üst kimliğiyle tanımlayan kimi Süryani, Keldani ve Nesturiler değişik metotlarla Protestan misyonerliğinin faaliyetlerine katılmaktadırlar. Dergi, gazete, internet, sempozyum, konferans, sportif etkinlikler ve siyasal diyaloglarla Asurlu kimliğini dünyaya duyurmak için yoğun bir çalışma içinde oldukları bilinmektedir. Nesturi kavramını geçmişte istihfaf ederek kullanılmayan Batılılar günümüzde de kendi egosunu tatmin ve müstakbel amaçları için Asur/lu kavramını ileri sürerek Nesturi Hıristiyanlık anlayışını tamamen görmezden gelmekte, onun doğuya ait kültürel zenginliklerini yok etmektedir.

Kendilerini Asurî olarak tanımlayan ve değişik mezheplerden oluşan (Süryani, Keldani, Nasturi, Yakubi vs.) bir grup, son zamanlarda Osmanlı Devleti'nin Süryanilere de soykırım uygulandığını ileri sürmektedir. Bunların arasında Ermeni kökenli Süryanilerin varlığından söz edilmekte ve bunların Avrupa'ya göç etmiş olan diğer gruplarla (Ermeni örgütleri, PKK, kimi misyoner kuruluşlar) ve Avrupa'nın yerli politikacılarıyla yakın bir temasta buldukları bilinmektedir.²⁸

Az önce de ifade ettiğimiz gibi halihazırda Türkiye'de Nesturi adıyla icra edilen bir misyonerlik olmakla birlikte özellikle Avrupa ve Amerika'da yaşayan ve kimi Nesturiler internet ortamında da değişik faaliyetler göstermektedirler. Türkiye'deki Hıristiyan vatandaşlarımızın çoğunluğunun reddettikleri sanal bir Keldani-Asur soykırımı propagandasını hararetle savunan siteler göze çarpmaktadır. Bunlardan anlaşıldığı kadarıyla sanal Asurlu etnik kimliği de son yıllarda muhayyel ve mübalağalı soykırım kervanına katılmıştır. "Seyfo" adını verdikleri sözde soykırımı güya 750 bin Asurlu, 400 bin Yunanlı ve 1.5 milyon Ermeni katledilmiştir. Bu sözde soykırım kervanının (hayali Ermeni, Süryani/Nasturi, Rum/Pontus soykırımları) arkasındaki etkin güçlerin arasında misyoner teşkilatların olduğu söylenebilir.²⁹

Nesturiler bilindiği üzere 19 ve 20. yüzyılın başlarında Rus, Amerikan, İngiliz ve Fransız misyoner örgütlerince kışkırtılmışlar ve Osmanlı'ya karşı ayaklanmışlardır. Birçok Nesturi, Amerika'ya yüksek öğ-

renim için gönderilmiş, bunların birçoğu birer Protestan Amerikan temsilcisi olarak geri dönmüşlerdir. Dış güçlerin Nesturileri Türklere karşı kışkırtmaları Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam etmiş, belli bir süre ara verildikten sonra özellikle Avrupa Birliği'ne giriş süreci ile birlikte tekrar gündeme getirilmiştir. Nitekim 2006 yılında Fransa'da sözde soykırım anıtı açılırken şu iddialı ifadeler kullanılmıştır: "Türkiye, Ermeni ve Asuri-Keldani soykırımını kabul etmediği sürece, AB'ye asla üye olamayacaktır; Hakkâri ve Botan'a aynı anıttan dikildiği zaman Keldani toplumunun acısı biraz hafifleyecektir".³⁰ Bu tarz propagandaya yönelik bilgiler şu sitede yer almaktadır: <http://www.aina.org/> (Assyrian International News Agency).

Nesturilerle ilgili diğer web siteleri de şunlardır:

<http://www.nestorian.org/>

<http://www.nestorian.net/>

<http://www.assyriaonline.com/>

<http://www.furkono.com>³¹

Birinci Dünya savaşı sonunda çoğunlukla Irak'ta olmak üzere dünyanın değişik yerlerinde yaşamaya devam eden Nesturiler maalesef sayısal, dinsel ve kültürel etkinliklerini yitirmeye yüz tutmuşlardır. Son zamanlara kadar Irak'taki en kalabalık nüfusa sahip olan Hıristiyan topluluk Nesturiler olmasına rağmen artık sayıları iyice azalmış, dünyanın değişik yerlerine dağılmışlardır. Özellikle Batı ülkelerinde yaşayan Nesturiler adeta tarihsel hafızalarını ve bilinçlerini yitirmişçesine Batılı misyonerlerin oyunlarına gelme tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Yüzyıllardır batı kilisesinin baskısıyla kendi özgün isimleri olan Nesturi nitelemesini bile kullanmaktan çekinen ve bu saf inanlı insanlar, maalesef Türk ve Türkiye düşmanlığı hedefinde Asuri uydurma ve takma adıyla pohpohlanmaktadırlar.

Bu anlamda çok az sayıda Keldani ve Süryani inancına sahip yurttaşımızın kimi Protestan kiliselerinde misyonerlik yaptıklarına tanık olunmaktadır. Bunlar bilhassa batı ülkeleriyle sıkı teması olan kişiler olarak öne çıkmaktadır. Nitekim bizim bir Protestan kilisesinde tanıştığımız bir yurttaşımız kendisinin Keldani/Süryani olduğunu, yıllarca Almanya'da kaldığını ve şimdi Yeni Havariler Kilisesi'ne mensup olduğunu söyledikten sonra, tarihte Müslümanların ve son yüzyıllarda da Türklerin zulmüne uğradıklarını iddia etmiştir. Kendisine tarihsel gerçeklerin böyle olmadığını izah etmemizden sonra özür dilemiş ve şayet Türklerin ve Müslümanların doğu Hıristiyanlarını yok olmaktan kurtardıklarını itiraf etmek durumunda kalmıştır.

Buradan şu sonuca ulaşmak mümkündür: Özellikle Türkiye'den şu veya bu sebeple göç etmiş olan Nesturi, Süryani, Keldani vatandaşlarımızın bir kısmı zamanla gurbetin ve göz kamaştırıcı batı uygarlığının ve onun olumsuz Türk/iye aleyhtarı propagandasının etkisiyle kör bir düşmanlığın ağına düşmektedirler. Onları bilgilendirmek, bilinçlendirmek ve ilgilenmek bizim devletimizin ve insanımızın önemli görevlerinden birisidir. Tarihi gerçeklerle yüzde yüz zıt olsa bile "bir insana kırk gün deli dersin deli olur" atasözünde olduğu gibi, her an belli bir propagandanın etkisinde kalan insanlar muhalif bir pozisyon takınmaktadırlar. Bunun önüne geçmek için hangi dinden, mezhepten veya ırktan olursa olsun Batı'ya göç etmiş insanlarımızla ilgilenmeye devam edilmelidir. Zira kendilerini Asuri, Keldani, Süryani vb. şekilde nitelendiren bazı Nesturiler bilerek veya bilmeyerek emperyalist misyonerliğin dümen suyuna girebilmektedirler. Bu insanlar hangi ırka ait olduklarını tartışabilirler. Çünkü ilk dönemlerden itibaren Yahudi, Asuri, Farsî, Türk, Kürt, Süryani, Çin ve Hint etnik unsurlar bu inancın renkleri idiler. Ancak hiçbir zaman Nesturi inancına sahip olduklarını unutmamalıydılar. Nesturiliğin temeli ise batı karşıtlığı üzerine inşa edilmek zorundadır. Ne yazık ki sadece Doğu'nun bu en kadim Hıristiyanları olan Nesturiler Türkiye'de değil, doğu Hıristiyanlığı bir bütün olarak Ortadoğu'da topyekûn yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Ortadoğu Hıristiyanlığı doğup büyüdüğü coğrafyada Müslüman idarecilerin dirayetsizlikleri, bağınazlıkları ile batı Protestanlığının kışkırtıcı arasında can çekişmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkemizde şu anda doğrudan "Nesturilere" bağlı bir misyonerlik faaliyetinden bahsedemeyiz. Esasen dünyada da aynı şeyin geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak eğer Nesturi kelimesine Keldani, Süryani ve Asurileri de kapsayacak bir anlam yüklersek Türkiye'ye yönelik bir Nesturi misyonerliğinden söz edilebilir. Bu misyonerlik de evveleminde eskiden beri Türkiye'de yaşamakta olan Hıristiyanlardan değil, Batı'ya göç etmiş olanlardan kaynaklanmaktadır.

Doğu Hıristiyanlığı ile ilgili kavram kargaşasının bir an önce giderilmesi zaruridir. Bunun için tarihten günümüze kadar doğu Hıristiyanlığının mensubu olarak yaşayanların kendilerini "açık-seçik" tanımlamaları üzerlerine düşen tarihi ve bilimsel bir görevdir. Günümüzde kavram kargaşası o kadar yaygındır ki çoğu defa Keldani, Asuri, Arami, Babil, Süryani, Nesturi, Yakubi, Melkit, Maruni, Malabar kavramları birbirinin yerine kullanılmakta, bu kavramlar âdeta kondukları kabın şeklini alan bir sıvı gibi veya elle tutulamaz bir civa şeklini

almaktadır. Örneğin tarihsel olarak Keldani, Asuri, Arami, Babil, Ninova kavramlarının Hıristiyanlıkla bir ilişkisi yoktur. Ancak diasporadaki Doğulu Hıristiyanların en çok kullandıkları kavramlar da bunlardır. Doğu Hıristiyanlığı ile doğrudan ilişkisi olan Süryani, Nesturi, Yakubi, Melkit, Maruni, Malabar kavramları ise nispeten ikinci sınıf muamelesi görmektedirler. Birincilerde ırk ve ikincilerde ise din ve mezhep öne çıkmaktadır.

Nesturi kavramının artık sosyal hayattan çekilmiş ve kitap sayfalarında kalmaya mahkum edilmiş olması üzüntü vericidir. Bunun nedenleri üzerinde herkes düşünmelidir. Bu kavramın muhtevasıyla birlikte yaşatılması öncelikle "biz Asuri, Keldani veya Süryani'yiz" diyenlere düşmektedir. Daha sonra da sorumluluk Müslüman'ıyla ve Hıristiyan'ıyla bütün ilgililere düşmektedir kanaatindeyiz.

DİPNOTLAR

¹ Hans-Lukas Kieser, *Iskalanmış Barış*, çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 195.

² Edward Said, *Oryantalizm*, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul 1999, s. 63.

³ Matta, 28/19.

⁴ Hıristiyanlığın doğuşu ve yayılışı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık", TDVIA, C.17, s. 328-338; Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık*, İsam Yayınları, 36-43.

⁵ Nesturiliğin doğuşu ve inançları için bkz. Kadir Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s. 67-92; Kadir Albayrak, "Nesturilik", TDVIA, C. 33, s. 15-17.

⁶ Kadir Albayrak, "Nesturiler ve Nesturi Kilisesi", *Demokrasi Platformu*, Yıl: 2, Sayı: 8, Güz 2006, s. 241-246.

⁷ James Baillie Fraser, *Mesopotamia and Assyria*, Harper and Brothers, New York, 1842, s. 260.

⁸ Bkz. Kadir Albayrak, "Hindistan Malabar Süryani Kilisesi", *Süryaniler ve Süryanilik-I*, Haz. Ahmet Taşşın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 211-249.

⁹ Bkz. Asahel Grant, *The Nestorians or the Lost Tribes*, Harper and Brothers, New York, 1841.

¹⁰ Bkz. Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, s. 71; S.P. Brock, "The Nestorian Church: A Lamentable Misnomer", *Bulletin of the John Rylands University, Library of Manchester*, Vol: 78, Nu: 3, Autumn 1996, s. 29.

¹¹ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri, Şamanizm*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, S. 161.

¹² Hollis Read, *The Hand of God in History*, Hartford, Published By Huntington, 1849, s. 352-354.

¹³ Bkz. Read, *The Hand of God in History*, s.355.

¹⁴ Nesturilerin Avrupalı ve Amerikalı misyonerlere karşı tavırları için bkz. Konstantin Petroviç Matiyef, *Asurlar*, Çev. Murat Kara, Nsibin Yayınları, 1996, s. 28 vd.

¹⁵ Batılılar'la Nesturiler arasındaki ilişkileri merak edenler şu eserlere bakabilirler: Yonca Anzerlioğlu, *Nasturiler*, Tanga Yayıncılık, Ankara 2000; Mehmet Çelik, "Büyük Devletlerin Doğu Anadolu ve Kuzey Irak Politikalarında Bir Başka Unsurlar: Nesturiler", *Beşinci Askeri Tarih Bildirileri -I*, 23-25 Ekim 1995, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996, s. 88-100; Selahattin Satılmış, "XIX. Yüzyılda Nesturiler ve İngiliz Misyonerlik Faaliyetleri", *Belleten*, C. LXXI, Sayı: 261, Ankara 2007, s. 653-688.

¹⁶ Bkz. Suavi Aydın, "Doğu ve Batı Hıristiyanlığı Arasında Son Hesaplaşma: Modernleşme ve Doğu Hıristiyanlığı Üzerinde Misyon Faaliyetleri", *Süryaniler ve Süryanilik -III*, s. 102.

¹⁷ Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan-Özcan, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2007, s. 178.

¹⁸ Aziz S. Atiye, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, çev. Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul 2005, s. 284-285. Misyonerlik ve sağlık-tıp hizmetleri Hıristiyanlığın yayılmasında her zaman etkili olmuştur. Bu konuda şu eserlere bakılabilir: Arnold J. Toynbee, *Dünya, Batı ve İslam*, çev. Abdullah Zerrar, Pınar Yayınları, İstanbul 2002, s. 73 vd. ; Kieser, *Iskalanmış Barış*, s. 100-101, 183, 198, 219, 272-276; Matiyef, *Asurlar*, s. 29; Erol Güngör, *Türkiyede Misyonerlik Faaliyetleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s.63-65.

¹⁹ Bkz. Ünver Günay-Harun Güngör, *Türklerin Dinî Tarihi*, s. 205; Mustafa Ünal, "Nasturilik ve Türkler", *Dinler Tarihi Araştırmaları-III*, (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001), *Hıristiyanlık*, Ankara 2002, s. 529-539. Nesturi misyonerliğinin Orta Asya'daki yayılışı ve faaliyetleri konusunda daha geniş bilgi için bkz. Abdolvahap Taştan, *Orta Asya'da Nesturilik: Nesturi Misyonerlerin Orta Asya ve Çevresindeki Faaliyetleri*, Kayseri 2002.

²⁰ L.N. Gumilev, *Etnogenez Halkların Şekillenmesi, Yükseliş ve Düşüşleri*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2003, s. 99-100.

²¹ Howard D. Owens, "Nestorian Merchant Missionaries and Today's Unreached People Groups",

http://templebaptistseminary.edu/docs/pdf/owen_s.pdf

²² Bkz. Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, Trans. by Ronald E Latham, Penguin Classics, 1958, s. 168; Marco Polo-Luigi Foscolo Benedetto, *The Travels of Marco Polo*, Trans. by Aldo Ricci, Routledge 2004, s. 174.

²³ Bkz. Irène Mélikoff, Hacı Bektaş, *Efsaneden Geçeğe*, çev. Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2004, s. 33, 51, 133.

²⁴ Ünver Günay-Harun Güngör, *Türklerin Dinî Tarihi*, 201.

²⁵ Gumilev, *Halkların Şekillenmesi, Yükseliş ve Düşüşleri*, s. 376.

²⁶ Ünver Günay-Harun Güngör, *Türklerin Dinî Tarihi*, s. 206.

²⁷ Cihangir İleri, "Osmanlı Devleti'ndeki Nasturilerin Genel Durumu ve Nasturi İsyanları", *Süryaniler ve Süryanilik I*, s. 145.

²⁸ Mehmet Çelik, "Sözde Süryani Soykırımının Ayak Sesleri", 2023, Sayı: 64, 15 Ağustos 2006, s. 4-8.

²⁹ Ali Rıza Bayzan, "Soykırım Teslisi, Ermeniler'den Sonra Rum/Pontus ve Süryani/Nasturi Soykırım Söylemleri", 2023, Sayı: 64, 15 Ağustos 2006, s. 10-21. "Seyfo" kelimesi Arapçadan Süryanice'ye geçmiş bir kelimedir. Arapça'da bu kelime "seyf" olarak kullanılır. Her iki dilde de "kılıç" anlamına gelmekte, Asurilerin ve Keldanilerin kılıçtan geçirildiklerini sembolize etmek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte Keldanilerin kılıçla ilgili 19 ve 20. yüzyıllara değül M.Ö. 1. bin yıla kadar gitmektedir. Çünkü *Kitab-ı Mukaddes*'te şöyle denilmektedir: "...Keldaniler üç bölük olarak develerin üzerinde saldırdılar ve onları alıp götürdüler ve uçakları kılıçtan geçirdiler ve ancak ben sana bildireyim diye tek başıma kaçıp kurtuldum". Bkz. Eyub, I/ 17.

³⁰ http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=23238&yorum_id=7756

³¹ Forkono sitesinin logosunda şu ifade yer almaktadır: "for a free and independent assyria". (Özgür ve bağımsız bir Asuristan için).